

Ensimmäinen painettu tutkimus vepsän paikannimistä

IRMA MULLONEN *Gidronimija basseina reki Ojati*. Karelija, Petrozavodsk 1988. 161 s.

Petroskoilainen tutkija Irma Mullonen on julkaissut venäjänkielisen selvityksen Ojattijokeen liittyvistä hydronyymeistä l. vesistönimistä. Tutkimus on ensimmäinen varsinaisesti vepsäläisiä paikannimiä käsittelevä painettu teos, ja se on arvoiteltu korkeatasoiseksi sikäläisessä lehdissä. Arvoa lisää se, että työ perustuu suurelta osin tekijän omiin monien kesi-entien kenttäkeruisiin.

Tavoitteena on ollut selvittää etymologisen analyysin avulla Ojatin nimikerrostumat, toponymien sisältämän sanaineksen alkuperä ja nimien rakenne. Samanaikaisesti on tarkasteltu kriittisesti aiempia teorioita ja yksittäisiä nimiety-mologioita. Ensisijaisena on vepsäläisten nimien leksikaalis-semanttinen luokittelu. Lisäksi on erikseen käsitelty saamelaisperäisiä nimiä, jotka useimmiten perustuvat maastotermeihin, sekä venäläisiä nimiä, jotka ovat käännöksiä vepsästä. Yksittäin tai ryhminä esiteltyjen vepsäläisten ja venäläisten toponymien keskinäistä suhdetta tarkastellaan läpi tutkimuksen. Vepsäläiset nimet on kirjoitettu venäläisessä tekstissä latinalaisin kirjaimin.

Tutkimusalueen pariin tuhanteen vesistökohteeseen luetaan Laatokan ja Äänisen välisen Syvärin lisäjoki Ojatti (266 km), kolmekymmentä siihen laskevaa isoa jokea (yhteispituus 2 000 km), oja, järviä, soita ja metsäsaarekkeita.

Paikkojen nimet on kerätty 1979–81 Leningradin alueen Podporožjen ja Loideinoje Polen (Lotinapellon) asutuksista. Lisäaineistoa on hankittu lähiseuduilta sekä Moskovan ja Petroskoin arkistojen asiakirjoista.

Historiallisten tietojen perusteella aluetta ovat asuttaneet ainakin saamelaiset, vepsäläiset ja venäläiset. Monet selvittämättömien nimien piirteet kertovat tekijän mukaan myös jostakin vielä tuntemattomasta vaikutuksesta ja erisysteemisten kielten sekoittumisista. Viimeisen sadan vuoden aikana vepsäläisiä nimiä on selitetty alkuperältään yleensä suomalais-ugrilaisiksi tai tarkemmin mm. itämerensuomalaisiksi, permiläisiksi ja merjalaisiksi. Tärkeänä suuntauksena pidetään ns. volgansuomalaista tulkintaa Ylä-Volgalta Baltiaan tulleen asutusvirran mukanaan tuomasta yhtenäisestä toponymisestä tyyppistä, joka olisi vaikuttanut myös Ojatin nimistöön, vaikka Mullosen mukaan vertailu nykyään eläviin volgansuomalaisiin kielisiin ei aina ole tuottanutkaan tulosta.

Soveltamalla maantieteellis-historiallisia kriteerejä nimiin sisältyvien appellaatiivien merkitysten loogisuudesta maastoon tai johonkin kuluneen ajan kulttuuriin nähden ja vertaamalla sukukielten tietoja niihin on voitu selvittää useita hämärtyneitä nimiä. Lähdejärvenä nykyisinkin oleva *ladvjärv* on maaston ja sukukielten leksikon avulla 'latvoilla sijaitseva järvi', vaikka sanaa *ladv* ei ole merkitty nykykielestä. Pronominin luonteista *oma*-adjektiivia ei tunneta nykyvepsässä, mutta *omar* ~ *omajärv* on voitu selittää 'omaksi, lähellä sijaitsevaksi' suomen, lyysin ja liivin avulla sekä maastossa viereisen *mumar*-, **Muidenjärvi*-nimen perusteella. Muita vastaavia vepsäläisen kerrostuman hämärtyneitä nimikantoja ovat esimerkiksi soistuneita paikkoja tarkoittavat termit *vadag*, *kuba*, *l'em*, *l'ev* ja *vend*. *Meževoi* ja muu *Rajanimistö* selviää usein nykyistä tilannetta vanhemmista rajamerkinnällisistä kartoista.

Ojatin saamelaisen kerrostuman nimet

selittävät semanttisesti yleensä maaston piirteitä ja esiintyvät jonkin suuremman kohteen osassa keitaina. Nämä n. 70 varmaa tulkintaa ovat maastotutkimukseen kaivattua vertailumateriaalia suomalaiselle tutkijalle, esimerkiksi *Järämä*-nimet (*jeřemjärv*, ven. *Jermozero*). Mullonen on hyödyntänyt mm. T. I. Itkosen ja Viljo Nissilän selityksiä ja mainitsee, että saarekkeiden levikki tasaisesti pitkin Ojatin virtaa houkuttelee selittämään nimet eränkänäntiin ja talvikyliin liittyviksi. Useita ratkaisuja tukee vielä nykyisinkin havaittava maaston vastavuus. Mielenkiintoisia etymologioita ovat esimerkiksi *čoimjärv*-, ven. *Tšaimozero*-, asiakirjoissa *Tšelmozero*-nimen ja selvästi *Salmi*-alkuisiksi selitettyjen *Tšelmas*-, *Tšolmas*-nimien tarkastelut, suotermin perustuva *Šunga*, joki-sanan sisältävä *Janega*, pienuutta kuvastava *Utšeja* sekä kohteen poikittaista sijaintia ilmaisevien *Tor(as)*-määritteiden yhdistäminen lapin *tòrreš* 'poikittainen' -appellatiiviin. Suomessakin tavattavat *Kursu*-nimet: *kuržar*, ven. *Kuržozero* perustuvat saamen sanaan *kuřsu* 'kurulaakso, jossa tie tai joki kulkee'. Lisäselvyyttä on saatu *Kuk(as)*-nimiin, joita voidaan selittää ihmisen toimintaan liittyvinä *Kukko*-henkilönnimien pohjalta, *kukko*-sanan sisältäviksi lähinnä kansanetymologisesti sekä vepsän *kukkaz*-, suomen *kukku(la)*-appellatiivilla maastoa luonnehtiviksi. Vesistönimissä määrite saattaa kuitenkin johtua lapin sanasta *kuḡkes* 'pitkä', etenkin jos nimen tarkoite on pitkulainen: ven. *Kukasskoje*, *Kukasozero*, pitkiä järviä.

Ojatilla on kahdenlaisia »venäläisiä» nimiä: vepsän nimistä eri tavoin venäläiseen puhekieleen ja kirjalliseen käyttöön siirrettyjä nimiä sekä etymologialtaan venäläisiä nimiä. Alkuperältään venäläisessä, pääasiassa Ala- ja Keski-Ojatin mikrotoponyymeissä edusteilla olevassa kerrostumassa on havaittavissa kolme tyyppiä: 1) Nimiin sisältyvät venäläiset sanat ovat tuttuja alueen kielessä: *Glubokoje*, järvi (*glubokij* 'syvä'). 2) Vepsäläisen nimen määritteessä on venäläispe-

Kirjallisuutta

räinen sana: *mel'nicoja* (*mel'nic* < ven. *mel'nitsa* 'mylly'). 3) Nimen määritteessä on venäläisperäinen henkilönnimi: *ol'sanso* (*ol'sa* < ven. *Aleksei*). Vepsäläisten ja alkuperältään venäläisten nimien luonne on melko yhtäläinen, vaikka venäläisperäiset ovat yleensä nuorempia ja tarkoittavat pienempiä kohteita.

Vepsäläiset ja venäläiset ovat olleet vuorovaikutuksessa 1000-luvulta alkaen aluksi Novgorodin herruudessa ja myöhemmin Venäjän valtiollisen keskushallinnon piirissä aina nyky-Neuvostoliiton prestroikan kauteen asti. Osa väestöstä on luultavasti kautta aikojen hallinnut molempia kieliä. Substraattinimet kertovat myöhäisistä vepsäläisistä asuttajista niilläkin seuduilla, joilla jo 1920-luvun asutustietojen mukaan oli vain venäjää puhuvia. Vepsäläiset nimet ovat suullisessa käytössä lainautuneet venäjään, ja nimen joko pelkästään venäläinen transkriptioasu, venäjään mukautunut muoto tai nimen käännöslaina on käytössä kirjoissa, postipaikkojen nimissä sekä muissa virallisissa kirjallisissa yhteyksissä. Yleensä vepsäläinen nimitysjärjestelmä vaikuttaa venäläisten nimien olemukseen, vähäistä vaikutusta on myös toisin päin.

Rakenne luo nimen sisällön, ja sitä onkin selvitelty laajasti Suomessakin tunnettujen teorioiden sekä semanttisten ja rakenteellisten mallien avulla. Koska kahden kielen vaikutus Ojatin nimitysjärjestelmään ei ole kovin yksinkertainen asia, teoksessa on yksityiskohtaisesti esitelty sekä vepsäläisen että venäläisen käytön nimiasujen rakennetta, äänneiden ja mallien siirtymistä ynnä mukautumista vastaanottajakielen, venäjän, äännelakien normeihin ja etenkin nimen kannan, yleensä määritteen, liittämistä johtimistoon. Yleisesti on selvitelty propriin ja appellatiivien välistä eroa, löyhiä sanaliitontapaisia yhdisteitä, nimeä yhdysasanana ja yhdysappellatiivien suhdetta samanhahmoiseen paikannimeen. Kiinteiden nimien eli yksiosaisien tai yhdysnimien rakenteellisten muodostamismahdollisuuksien ohessa on tarkasteltu

perus- ja määriteosien olemusta, määritteen sijamuotoja, sanaluokkia adjektiivisissa substantivoituneissa malleissa, nimen osien katoamista l. ellipsiä, perusosan lisäämistä l. epeksegeesiä, johtopäätteitä, liittynnäisiä, siirrynnäisiä ja valmiin nimen sisältäviä nimiä. Tutunomaisten muutosten joukkoon voi syntyä sellaisia nimiä kuin *vađ'zar'mej'järv*, joka sisältää kolme miltei samaa tarkoitavaa elementtiä peräkkäin (johdin *ar* < *järv*, *meř*, yleensä 'meri', mutta liepee merkintyyntä aiemmin myös järveä, ja *järv* 'järvi').

Vepsäläis- ja venäläisnimitysjärjestelmän eroista voidaan mainita, että vepsäläistä nimitysjärjestelmää hallitsee yhdysnimimalli, kun taas venäläisissä nimissä on paljon affiksaatiota. Osittain tai kokonaan nimeä käännettäessä sen rakenne saattaa säilyä: *pit'k'järv*, ven. *Dolgozero*, *hab'järv*, ven. *Gabozero*, tai muuttua: ven. *Grjaznyj*, joki, joka virtaa *Redozera*sta (veps. *redu*, ven. *grjaz* 'rapa'). Eri kohteiden nimiä on käännetty eri tavoin: Jokien nimien alkuperäiseen kantaan liitetään johtimia, järvennimet ovat usein osittain käännettyjä, ojen nimissä tavataan vain foneettisia muutoksia tai hybridimuotoja ja soiden nimet ovat joko osittain käännettyjä, suffiksinimiä tai pohjautuvat määritteeseen. Jos lainaaja ei käsitä nimen rakennetta, esimerkiksi suffiksja, sanakompleksi siirtyy kokonaisuudessaan määritteen funktioon ja noudattaa sen lakeja uutta toiskielistä nimeä muodostettaessa.

Johtimien avulla voidaan lainattaessa muodostaa adjektiivisia ja substantiivisia malleja, joilla saattaa lisäksi olla edelleen kehittyneitä rinnakkaismuotoja: *Borovoje* ~ *Borovik*, järvi, *Savina* ~ *Savinka*, joki. Monet muodosteet sisältävät adjektiivin ja suffiksin kuten vepsän *mustjogi*, *-järv* ja *-oja* -nimien vastineet venäjässä: *Tšernaja*, joki, *Tšernoje*, järvi ja *Tšernyj*, oja. Rakenteellista muodostumista heijastavat myös primaarista vepsän *korba*-kylännimestä lähtöisin olevat nimet *Korbinitsi*, kylä, *Korbozero*, läheinen järvi ja *Korbozerka*, jo-

ki järvestä. Mielenkiintoisia »jokisuffikseja» tiedetään Ojatiletakin, ja niissä on havaittu joitakin merkitystehtäviä, mm. deminutiivisia (-*ka*, -*ets* ja -*itsa*). Adjektiivisissa jokien ja ojien nimissä esiintyy feminiinistä suffiksia -*aja*: *Redaja*, *Einaja*, ja -*oja* -perusosa venäjään lainattuna on miltei aina puheessa -*aja*, -*oje* (-*oja*), -*oi* tai -*ui*. Jotkut perusosat saattavat muuttua näennäisjohtimiksi: ven. *Lindiga* < **lindjogi* (**Lintujoki*).

Lainattaessa syntyy luonnollisesti usein näennäisesti loogisia kansanetymologioita. Joskus ne käyvät ilmi vain selityksistä: *novaso*-nimen määrite on vepsäläisille *nova* 'letto', mutta venäläiset yhdistävät sen adjektiiviin *novyi* 'uusi'. Nimen hahmokin voi muuttua käsitysten mukaan: *voioja*, jonka määrite ymmärretään sukukielten perusteella *ojaa* tarkoitavaksi, on venäjäksi käännetty *Masljanyi* (*maslo* 'rasva, voi'). Myös itse *Ojat*-muoto lienee jossakin määrin kansanjohdos. Nimistöissä on todettu myös analogiaa Suomen, Karjalan ja Pohjois-Venäjän nimiin. Antonyymeissä l. vastakohtanimissä nimipari voi vastata maastoa kuten usein *Suuri*- ja *Pieni*-nimissä tai vain toinen on maaston mukaan reaalin: *Zimnik*, järvi, on saanut nimensä talviteistä (ven. *zimnik*), kun taas viereisen järvi on nimetty *Letnikiksi* (*letto* 'kesä') vain ilmaisemaan vastakohtaa edelliselle.

Vepsäläisten nimien rakenne ja semantiikka noudattavat itämerensuomalaisten kielten nimistön traditiota. Useimmiten appellatiivit esiintyvät kyllin läpinäkyvinä nykykielenkin kannalta: *kirvezjärvi*, *madanso*, *randjärvi*. Eniten on paikan johtain erityistä ominaisuutta ilmaisevia nimiä, sitten lokatiivisia, ja lisäksi on runsaasti sekundaareja ja possessiivisia nimiä. Tieteellinen lausesemanttinen luokittelu on analysiä varten jaettu kolmeen pääluokkaan:

1) Fyysisen maantieteen erityispiirteet (maastotermit: *kofbjärvi*, ven. *Korbozero* (**Korpijärvi*), suhteellinen sijainti: ven. *Keskažoje*, joki (veps. *kesk* 'keski'), eläinmaailma: *sambojärvi*, ven. *Sambo-*

zero (**Sammakkojärvi*) ja runsaasti *Ahven*-, *Särki*- ja *Kontio*-nimiä, kasvimaailma: useita puiden nimiä sisältäviä nimiä kuten *koivužoja*, ven. *Berezovyi*, ven. *Mustikboloto* (**Mustikkasuo*), *vehk*-, *vihk-järvi*, ven. *Vehk*-, *Vihkozero* (**Vehkajärvi*), paikalle ominaista laatua: *koverič*, järvi (veps. *kover* 'kovero, väärä'), *rohkoja* (veps. *rohk* 'kuohkea'), *rozmoja*, ven. *Rozmega* (**Ruosteoja*) ja *vioja* (**Vilu-oja*).

2) Aineellinen elämä ja ihmisen taloudellinen toiminta (henkilönimen sisältävät): *maoiso* (**Maloinso*, vrt. ven. etunimi *Malanja*), *teroiso* (**Teroinsuo*, vrt. ven. sukunimi *Terentjev*); taloudellinen toiminta: *hiinjärvi*, ven. *Sennozero* (**Heinäjärvi*), *tervoja* (**Tervaoja*); rakennukset: *peftKäf* (**Pirttijärvi*); välimatkat ja kulkuneuvot: *matkoja* (**Matkaoja*), *suüdso* (**Siltasuo*) ja jokapäiväisen elämän esineet: *humbarso* (**Huhmarsuo*).

3) Sekundaarinimet (vtoritšnyje, ottonimitšeskiye gidronimy), joita on noin kolmannes kerrostumasta. Niissä on metonyymisesti siirtyneitä valmiita nimiä tai nimenosia toisen nimen osina: kokoiliitynnäisiä sekä määrite- ja perusosalii-tynnäisiä, esimerkiksi *hongjärvi*, järvi > *hongla*, asutus > *hongajärvi*, järvi. Muutamia jokia on nimetty lähdejärvien mukaan: *hougjärvojeine*, samoin soita viereisen kohteen mukaan: *čarjärvi* > *čar-järvi*, *ahvoja* > *ahvoiso*. Sekundaari-muodosteissa esimerkiksi järvennimen muotoa ilmaiseva määrite voi siirtyä joennimen määritteeksi ilman joen muotoa luonnehtivaa funktiota. Tekijän mukaan joennimet ovat yleensä kuitenkin primäärejä.

Luokittelun ulkopuolelle on jätetty muutamia nimiä, muiden muassa mytologista aineistoa sisältävät *Hiisi*- ja *Noita*-nimet.

Mullosen teos sisältää runsaasti mielenkiintoista ja miellyttävästi esitettyä analysiä samoista onomastisista seikoista, joita suomalaisessakin nimistökirjallisuudessa on kuvattu. Tekijä korostaa erityisesti sitä, että nimi syntyy toisten nimien joukkoon, se luonnehtii ja erot-

Kirjallisuutta

taa tarkoitteen muista naapuristossa olevista kohteista. Kun nimenmuodostuksen keinoin on luotu tarpeeksi monta nimeä saman tehtävyytteen mukaan, syntyy malli, jonka pohjalta luodaan taas uusia nimiä. Vaikka nimi kuuluukin siihen kieleen, missä sitä käytetään, se saattaa sisältää aineksia, joiden etymologinen selvyyden kielen leksikon kannalta on käsittämättömästi täyteen ymmärrettävyyteen.

Jotain nimistöntutkimukselle aivan uutta on voitu esittää suullisen ja kirjallisen käytön ilmiöistä erikoislaatuisella kaksikielisellä alueella. Eri kerrostumien alueet on kartoitettu, vaikka yksittäisten nimien sijaintia ei systemaattisesti olekaan ilmoitettu. Rakenneanalyysin yksityiskohdat kuten adjektiivin substantivoituminen johtopäätteiseksi nimeksi, adjektiivin lyhemmän muodon käyttö nimissä ja kirjallisten nimien yhteydessä käytetyt selittävät maastotermit, jotka voivat kiteytyä nimeen, luovat suomalaisellekin tutkimukselle uusia näköaloja. Perusteellisesta esitutkimuksesta huolimatta kerrostumien ulkopuolelle jääneitä selvittämättömiä nimiäkin on sen verran runsaasti, että saamme vastakin lukea uusien tietojen avulla ratkenneista ongelmista. Vepsäläisten nimien oikeinkirjoitusohjeen luominen ainakin kansainvälisen nimistökirjallisuuden käyttöä varten lienee mahdollista. Suomeksi käännettynä teos olisi hyvä teoreettinen oppikirja tšekäläisille nimistöntutkijoille.

RAIJA BJARLAND